

Kaj je šlo narobe?

Privatizacija: ne boj, mesarsko klanje

Le nekaj dni zatem, ko je bila decembra 1991 sprejeta slovenska ustava, je z vso silovitostjo izbruhnilo vprašanje, kakšna bo resnična vsebina pravkar sestavljenega pravnega okvira. Kakšna vrsta kapitalizma bo prevladala? Kakšna bo delitev moči med kapitalom, političnimi strankami in državo?

Tekst Ali Žerdin
Foto Igor Modic

Tridesetega decembra 1991, le teden dni po sprejetju slovenske ustave, bi bil čas za praznovanje. Od odhoda zadnjega vojaka JLA iz Slovenije je minilo manj kot 70 dni. Od vojne, ki je trajala 10 dni, je minilo pol leta. Kljub dejstvu, da bi se v takšnih okoliščinah običajna vladajoča koalicija ukvarjala s pripravo slavnostnega novoletnega ognjemeta, se v vodstvo vladajoče koalicije, Demosa, v

popoldanskih urah zbralo na sestanku. Sestanek se je zavlekel pozno v večer, ob koncu razprave, ki se je odvijala v vaški gostilni v Dolskem, pa je odjeknila senzacionalna novica. Koalicija je razpadla. Koalicija se zavzema za predčasne volitve, ki naj bi bile aprila 1992, so sporočili veljaki Demosa.

Četudi je imela vladajoča koalicija v svoji bilanci nekaj zgodovinskih dosežkov, je bila situacija negotova. Slovenija še ni bila članica Združenih narodov. Nemčija jo je sicer priznala, vendar naj bi priznanje začelo veljati 15. januarja 1992. Slovenijo so že

priznale Islandija in nekaj novih držav, ki so nastale na pogorišču nekdanje Sovjetske zveze ter nekdanje Jugoslavije. Le nekaj kilometrov južno od slovenske meje je divjala vojna. Zagotovila o mednarodnem priznanju so v Ljubljano prišla, a napovedana politična nestabilnost je povečevala tveganje.

Če naj bi bila politična stabilnost države pomembna vrednota, se zdi skoraj neverjetno, da je vladajoča koalicija, ki je prišla na oblast pred dobrim letom in pol, v tem času pa pridelala za nekaj desetletij zgodovine, razglasila začetek vladne krize. Toliko bolj nenavadno se zdi, ker na torti zgodovinskih dosežkov še ni bilo jagode, splošnega mednarodnega priznanja in sprejetja v Združene narode.

Za kaj je šlo tistega decembrskega večera leta 1991? Demos je ob nastanku definiral nekaj jasnih političnih ciljev, predvolilna koalicija pa se niti ni mogla zavedati kompleksnosti vprašanj, na katera mora odgovoriti. Ideja, da bi bila država demokratična in bi v njej delovale politične stranke, ni sodila med kompleksnejše probleme. Ideja državne neodvisnosti je bila bolj kompleksna, a je bila zaradi ugodnega spleta zgodovinskih, strateških in mednarodnih okoliščin, zadostne količine politične modrosti ter odločnosti dosegljiva. Zastavljalo pa se je še eno vprašanje: kakšen tip kapitalizma si želi Slovenija? Če je neodvisna država okvir, je vrsta kapitalizma, ki naj bi se naselil v ta okvir, ključna vsebinska dimenzija.

Leta 1990 se vprašanje skorajda ni zdelo pomembno. Vizije o tipu kapitalizma so se zdele meglene. Slovenija naj bo nova Švica, je bilo eno od gesel. Slovenija naj bo podobna severnim sosedam, je bila druga vizija. Leta 1991 se je vprašanje o tipu kapitalizma sicer zastavljalo, a so ga dogodki, povezani z osamosvojitvijo, potisnili na stranski tir. Ob koncu leta 1991 pa se je vprašanje o tipu kapitalizma, ki naj bi se razvil v državi, zastavilo v vsej silovitosti. Točno to vprašanje je povzročilo razpad Demosa in presenetljivo novico, ki je udarila 30. decembra zvečer.

Kali razdora v koaliciji Demos so se pokazale že nekaj tednov pred osamosvojitvijo. Tik pred napovedano uveljavitvijo plebiscitnega rezultata, ki je enoznačno sporočal, da bo Slovenija postala samostojna, neodvisna država, je nepričakovano padel gospodarski steber vlade. V enem zamahu sta odstopila podpredsednik vlade Jože Mencinger in finančni minister Marko Kranjec. Četudi je Demosova vlada postavila težišče v tako imenovane državotvorne resorje, notranje zadeve, obrambo in zunanje zadeve, gospodarski steber ni bil nepomemben. In ni bil brez uspehov.

Plačilo za privatizirano podjetje

Finančno ministrstvo je v kratkem času postavilo temelje novega davčnega sistema, podpredsednik vlade Mencinger pa se je ukvarjal z vprašanjem privatizacije nekdanje družbene lastnine. Mencinger je že leta 1990 pripravil osnutek privatizacijske zakonodaje, ki naj bi preprečila, da bi bilo nekdanje družbeno bogastvo razgrabljeno med procesi »spontane«, neregulirane privatizacije, ki jo je omogočala tedanja zvezna zakonodaja.

Mencingerjeva ideja privatizacije je bila relativno enostavna: zaposleni naj imajo možnost, da podjetje, ki je bilo v družbeni lasti, odkupijo. Tako bi zaposleni, ki bi si to želeli, postali tudi dejanski lastniki podjetij. Privatizacijski procesi bi potekali decentralizirano, podjetja bi imela ob odločitvi visoko stopnjo avtonomije, novi lastniki pa bi morali svoj delež plačati. Zato bi imeli tudi pomemben motiv, da podjetje posluje čim bolje.

Če se zdi, da je bil Mencingerjev model ekonomsko dovolj domišljen, saj je bil zastavljen tako, da bi bili novi lastniki izrecno motivirani za dobro poslovanje podjetja, je bil politično nerealističen. Zakaj? Profesor Mencinger je pozabil na strahove novih vzhodnoevropskih političnih elit, da je stara komunistična oblast izpustila iz rok politični monopol zato, da bi si prigrabila ekonomsko moč. Ta strah novih vzhodnoevropskih političnih elit je bil – vsaj deloma – utemeljen. Vprašanje pa je, ali je Slovenija dejansko sodila v vzhodno Evropo. Če je več desetletij gradila lastno identiteto na geografski legi in sporočala svetu, da je Slovenija najbolj zahodni del nekdanjega vzhoda (Ljubljana, denimo, leži zahodno od Dunaja in je nekako na istem vzporedniku kot Berlin), je z vznikom strahu, da bi komunistične elite ugrabile gospodarsko moč, političnemu monopolu pa bi se formalno odpovedale, Slovenija postala del vzhoda.

Strahovi, da bi stara družbena elita obdržala v rokah gospodarske vzvode moči, so bili znotraj Demosa pritajeni, a so obstajali. Ker pa je politična oblast zaradi osamosvojitve potrebovala stabilnost in družbeni konsenz, se ni lotila lova na rdeče direktorje, četudi so skušnjave bile. Zlasti France Bučar, predsednik skupščine, je skušnjave, da bi se začela sezona lova na rdeče direktorje, uspešno ustavljal.

Profesor Mencinger, ki ga vprašanja reprodukcije družbenih elit niso zanimala, ker je postavljajal v ospredje ekonomsko učinkovitost gospodarskega sistema, se torej ni zavedal, da s privatizacijskim modelom, ki bi direktorjem, drugim vodilnim in zaposlenim z lastniškimi motivi omogočil,

Page: 27

Reach: 0

Country: SLOVENIA

Size: 2677 cm2

3 / 10

da postanejo dejanski lastniki podjetij, ponuja odgovor, ki za del nove politične elite enostavno ni sprejemljiv. Za del politične elite je bilo nedopustno, da bi direktorji, za katere je bil značilen predvsem ekonomski pragmatizem, postali tudi dejanski lastniki.

Povedano drugače: del politične elite v direktorjih ni videl relativno uspešnih poslovnih, ki so v nemogočem ekonomskem sistemu vendarle zagotavljali relativno visoko stopnjo blaginje, hkrati pa so bili usmerjeni predvsem na zahod, pač pa je v teh direktorjih videl potencialno politično grožnjo. Demos je sicer imel možnost, da bi s pomembnim delom direktorske strukture sklenil pragmatično zaveznitvo, a je bilo nezaupanje – na obeh straneh – preveliko.

Tik pred osamosvojitvijo sta torej podpredsednik vlade Mencinger in finančni minister Kranjec odstopila. Zakaj? Zato ker je mimo njiju nastajal alternativni privatizacijski model. Predsednik vlade Lojze Peterle se je bolj kot na stališča podpredsednika zanašal na nasvete svojih svetovalcev, ameriškega Slovenca Jožeta Bernika, argentinskega Slovenca Marka Kramžarja, urbanista, zaposlenega v Svetovni banki, Borisa Pleskoviča, in harvardskega profesorja Jeffreyja Sachsa (ki ga je povabil v Jugoslavijo tedanji član predsedstva SFRJ iz Slovenije Janez Drnovšek, nastopal pa je kot svetovalec zvezne vlade).

Privatizacijski model, ki je nastajal v tem krogu, je bil občutno drugačen od Mencingerjevega. Privatizacija naj ne bi bila postopna, pač pa hitra in masovna. Družbenega premoženja ne bi privatizirali tako, da bi novi lastniki odkupili premoženje, pač pa bi premoženje razdelili med državljane. Hkrati državljani ne bi postali lastniki določenega podjetja, denimo podjetja, v katerem so zaposleni, pač pa bi postali lastniki mikroskopskega deleža v orjaškem finančnem skladu, ta pa bi bil dejanski lastnik podjetij.

Šibko Mencingerjevo zaveznitvo

Ključno vprašanje je, kdo bi ta finančni sklad, ki bi bil dejanski lastnik podjetja, nadzoroval. Odgovor je bil na dlani: drugega nadzornika od politike tedaj enostavno ni bilo. Vladajoča koalicija, v našem primeru Demos, bi nadzirala ta finančni sklad.

Ko se je Jože Mencinger skorajda v trenutku odločil za odstop, je sicer imel nekaj pomembnih političnih zaveznikov. Zlasti profesor Bučar – oba sta bila povezana z ljubljansko pravno fakulteto, četudi je pravna fakulteta profesorja Bučarja sredi sedemdesetih let odslovila – je podpredsednika vlade prepričeval, naj ne odstopi. Naj ne odstopi, ga je prepričeval tudi notranji

minister Igor Bavčar. S predsednikom koalicije Demos Jožetom Pučnikom profesor Mencinger sicer ni imel tesnejših stikov, četudi sta bila oba člana iste stranke, Socialdemokratske stranke Slovenije. Jože Pučnik se je sicer zavzemal za čim hitrejši prehod, Mencinger pa je še danes ponosen na načelo postopnosti, gradualizma.

Kakšen tip kapitalizma bi torej dobili, če bi imel profesor Mencinger več talenta za sklepanje političnih zaveznitv? Novi lastniki nekdanjega družbenega premoženja bi bili relativno tesno povezani s podjetji, saj bi bili neposredni lastniki podjetij. Imeli bi motiv za njihovo uspešno upravljanje. Obstaja znatna verjetnost, da bi številni novi lastniki v osebni arhivi hranili tudi partijsko izkaznico, ki bi jih spominjala na čase, ko so se zaradi pragmatičnih ali oportunističnih razlogov odločili za članstvo v zvezi komunistov. Del direktorjev se je odločil za članstvo v ZK tudi zaradi ideoloških razlogov. Zaradi tega dejstva bi si v Sloveniji generacijo ali dve zastavljali vprašanje, ali ni morda zveza komunistov izvedla bistroumnega manevra, s katerim je nekdanjim partijskim kadrom v novem ekonomskem in političnem kontekstu zagotovila novo ekonomsko identiteto in novo obliko moči, nadzor kapitala.

Kaj bi se zgodilo, če bi zadostno podporo dobil model, ki so ga zagovarjali Peterletovi svetovalci? Formalno bi se obdobje družbene lastnine končalo, saj bi imela vsa podjetja znanega lastnika, orjaški privatizacijski sklad. Tudi privatizacijski sklad bi imel znan lastnike, več kot milijon **malih delničarjev**. Vendar ti svojega glasu zaradi popolne atomiziranosti nikakor ne bi mogli uveljaviti. Če je Mencingerjev model temeljil na neposrednem lastništvu, je model Peterletovih svetovalcev temeljil na posrednem lastništvu, saj bi vsa moč odločanja padla na veliki privatizacijski sklad. Atomizirani delničarji kakšnega posebnega motiva za uspešno upravljanje podjetij ne bi imeli, ker bi jim bil delež v privatizacijskem skladu vsaj na videz podarjen. Delež v privatizacijskem skladu bi sicer dobili na osnovi »minulega dela«, kar pomeni, da bi bili za opravljeno delo *post festum* nagradjeni z mikroskopskim lastniškim deležem.

Finančni ali podjetniški kapital?

Ključno vprašanje je, kdo bi imel od modela Peterletovih svetovalcev največ koristi. Ker atomizirani **mali delničarji** velikega privatizacijskega sklada ne bi bili dovolj organizirani, bi imela vpliv v skladu vladajoča koalicija. Ne gre za to, da bi bilo nekdanje družbeno premoženje s prenosom na privatizacijski sklad formalno privatizirano,

Page: 27

Reach: 0

Country: SLOVENIA

Size: 2677 cm2

4 / 10

vsebinsko pa bi nadzor prevzela država. Ne bi šlo za *de facto* podržavljenje nekdanjega družbenega premoženja. Država kot ideološko in politično nevtralen aparat, ki naj bi izvajal zakone, namreč še ni bila postavljena. Nadzora nad privatizacijskim skladom ne bi prevzel ideološko in politično nevtralen državni aparat, ki bi na temelju zakonov upravljal privatizirano premoženje, pač pa bi nadzor prevzela vladajoča koalicija, torej aparati novih političnih strank.

Če si pomagamo z izkušnjami, pridobljenimi med 20-letnim opazovanjem slovenske politike, lahko natančno rekonstruiramo, kako bi nastali upravni organi privatizacijskega sklada. Generalni sekretarji koalicijskih strank bi se zbrali na več sestankih, med katerimi bi skladno z vplivom, ki ga je imela posamezna stranka, v upravne organe nastavljali svoje kadre. Na koncu bi dogovor generalnih sekretarjev sprejeli še predsedniki strank. Morda bi bil dogovor protokoliran kot priloga h koalicijski pogodbi. Prek privatizacijskega sklada bi se moč koalicijskih strank prenašala v gospodarsko tkivo družbe do posamičnih podjetij. Politična oblast bi torej s svojo dolgo, vidno roko v veliki meri usmerjala tudi ekonomsko moč.

Privatizacijski sklad bi bil imenitno tehnično orodje, ki bi pomagal pri čistki med rdečimi direktorji. Hkrati bi bil vzletišče, s katerega bi v orbito ekonomske elite poleteli novi ljudje. Ker bi sklad nadzirala strankarska mašinerija, bi tudi na vzletišče prihajali predvsem strankarski ljudje. Tip kapitalizma, ki bi ga dobili, če bi prevladal model Peterletovih svetovalcev, bi bil torej izrazito prepleten s političnimi, strankarskimi vzvodi. Ekonomska moč bi bila nadgradnja politične oblasti.

Vendar privatizacija ni bila edini proces, ki je vodil v odpravo nekdanje družbene lastnine. Hkrati z njo je tekkel še proces denacionalizacije, ki bi odpravil med revolucijo izvedeno agrarno reformo, ki je omejila zemljiški maksimum na 10 hektarjev, zaplembo industrije, ki je obstajala po vojni, in nacionalizacijo stanovanjskega sklada.

Mencingerjev privatizacijski model bi prinesel prevlado industrijskega, podjetniškega kapitala. Lastniki, fizične osebe, bi namreč neposredno nadzirali podjetja. Model Peterletovih svetovalcev bi prinesel prevlado finančnega kapitala. Finančni sklad, ki bi bil formalno v lasti vseh državljanov, dejansko pa bi ga nadzirala vladajoča politična elita, bi nadziral večino privatiziranega gospodarstva. Če bi bil uveljavljen model Peterletovih svetovalcev, bi Slovenija imela tudi nekaj industrijskega, podjetniškega ka-

pitala; a ta bi nastal med procesom denacionalizacije, ne pa med privatizacijo.

Vrh vladajoče koalicije, zbran v Dolskem, se je torej razbil na čereh vprašanja, kakšen tip kapitalizma naj dobi Slovenija. Odgovor naj bi prinesle predčasne volitve.

A to se ni zgodilo. Praktično hkrati z razpadom Demosa se je v političnem zakulisju začelo iskanje novega potencialnega mandatarja. Ob iskanju novega mandatarja več kandidatom med parlamentarno avdicijo ni bilo zastavljeno temeljno vprašanje tistega trenutka: za kakšen tip kapitalizma se zavzimate? Kakšni naj bodo ključni ekonomski odnosi? Ko se je parlamentu predstavil Marko Voljč, pomembni funkcionar Svetovne banke, parlamentarcev ni zanimalo, ali je bolj naklonjen finančnemu ali podjetniškemu kapitalu. Je bolj naklonjen hitri ali postopni privatizaciji? Je bolj naklonjen razdelitvi ali odprodaji nekdanjega družbenega premoženja?

Politično predstavništvo, izvoljeno leta 1990, v svojem mentalnem horizontu teh vprašanj enostavno ni imelo. Bi se zgodovina odvijala drugače, če bi po razpadu Demosa politične stranke najprej odgovorile na vprašanje, za kakšen kapitalizem se zavzemajo, šele po konstituiranju novega parlamenta pa bi se Slovenija lotila privatizacijskih procesov?

Ker prvi kandidat za mandatarja, Marko Voljč, kljub zelo dobrim kvalifikacijam ni dobil zadostne podpore, je sledil drugi krog iskanja mandatarja. Tudi Igor Bavčar, notranji minister, ni dobil zadostne podpore. Zato pa je zadostno podporo dobil Janez Drnovšek, nekdanji član predsedstva SFRJ iz Slovenije, ki je bil leta 1989 na za silo demokratičnih volitvah izvoljen na eno najmočnejših funkcij v Beogradu. A tudi Janezu Drnovšku med parlamentarno avdicijo ni bilo treba odgovoriti na vprašanje, za kakšen tip kapitalizma se zavzema.

Drnovšek je zbral zadostno podporo, kar je njegovi vladi omogočilo, da je v naslednjih mesecih napisala tudi privatizacijsko zakonodajo. Znotraj koalicije, ki jo je vodil, je tako nastal nekakšen hibrid med Mencingerjevim modelom in modelom Peterletovih svetovalcev. Privatizacijski model je sicer postal bistveno bolj zapleten od dveh konkurenčnih in relativno enostavnih predlogov, ki sta nastala v obdobju Demosa. Načeloma bi privatizacija temeljila na razdelitvi lastniških certifikatov, nekakšnih potrdil, da državljanu pripada določen kosček skupnega družbenega bogastva. Vendar bi se lahko zaposleni odločili tudi za odkup dela podjetja. Državljeni bi lahko lastniške certifikate neposredno zamenjali za

delnice podjetij, denimo tistih, v katerih so zaposleni. Ali drugih podjetij, o katerih bi menili, da so perspektivna.

Del družbenega premoženja bi bil prenesen na dva paradržavna finančna sklada, Kapitalski sklad, ki bi servisiral pokojninsko blagajno, in Odškodninski sklad, ki bi servisiral zahteve denacionalizacijskih upravičencev. Del premoženja bi prevzele pooblašene investicijske družbe za upravljanje, ti finančni skladi pa bi bili v lasti državljanov, ki bi svoje lastniške certifikate zamenjali za delnice pooblaščenih investicijskih družb.

Kompleksen privatizacijski model je vodil v nastanek več tipov kapitala. Prvi je podjetniški kapital, katerega lastniki so svoj lastniški certifikat neposredno zamenjali za delnico podjetja. Energetska družba Petrol je tako ob preoblikovanju v delniško družbo imela okrog 60.000 lastnikov. Torej je bila glavnina premoženja v lasti atomiziranih, neorganiziranih lastnikov, ki svojega vpliva praktično niso mogli uveljaviti.

Drugi tip kapitala je bil finančni kapital. Več deset tisoč ljudi je svoje lastniške certifikate vložilo v pooblašene investicijske družbe, te pa bi v njihovem imenu upravljale podjetja, v katerih so imele svoje deleže. Tudi v tem primeru atomizirani lastniki svojega vpliva praktično niso mogli uveljaviti. Res pa je, da so se uprave pooblaščenih investicijskih družb v nekaj letih preoblikovale v nov finančni center ekonomske moči. Ker so bili lastniki neorganizirani in jih je bilo v vsaki pooblašeni investicijski družbi več deset tisoč, so bile uprave teh finančnih družb dejansko odgovorne zgolj same sebi.

Tretji tip kapitala je bil paradržavni finančni kapital. Kapitalski in Odškodninski sklad sta bila pod neposrednim nadzorom vladajočih koalicij. V lasti sta imela vsak po 10 odstotkov premoženja privatiziranih družb. Ker pa je za blokom Kapitalskega in Odškodninskega sklada stala strankarska oligarhija, je to pomenilo, da je lastniška struktura podjetij sestavljena iz nepreglednega števila neorganiziranih malih delničarjev, dveh paradržavnih finančnih skladov, ki nadzirata petino vrednosti podjetja, in bloka novonastalih finančnih skladov.

Na različne tipe kapitala so se navezovale tudi frakcije nove ekonomske elite. Manjši del podjetniškega kapitala je bil v lasti ljudi, ki so že vodili podjetja. Torej so nekateri nekdanji direktorji, ki so upravljali družbeno lastnino, postali tudi kapitalisti oziroma so imeli v lasti pomemben lastniški delež podjetij.

Nova finančna elita, upravljavci poobla-

ščenih investicijskih družb, je imela dva izvora. Ker so nekatere pooblašene investicijske družbe ustanovile stare finančne institucije, denimo Zavarovalnica Triglav, Ljubljanska banka in Kreditna banka Maribor, je del vodilnega kadra dobil priložnost, da se izkaže z upravljanjem investicijskih skladov. Ni šlo torej za popolne novince.

Del pooblaščenih investicijskih družb so ustanovili povsem novi igralci na finančni sceni, torej ljudje, ki so zaslutili, da bi bilo upravljanje premoženja lahko dober posel. Za ustanovitev investicijskega sklada se je odločila tudi rimskokatoliška cerkev. Prek Krekove družbe je hotela vstopiti v igro upravljanja podjetij, že pred tem pa je ustanovila banko, Krekovo banko. Pri ustanovitvi enega od skladov, Kmečke družbe, je asistirala Slovenska ljudska stranka. V tej skupini so bili novi ljudje ekonomske elite. Ob tem naj pojasnimo, da pojem »elita« razumemo kot skupino ljudi, ki sprejema ključne odločitve, ne pa kot skupino ljudi z najvišjimi vrlinami v skupnosti.

V prvi polovici devetdesetih let je bil torej položen temeljni kamen novodobnega slovenskega kapitalizma. Ekonomska moč naj bi bila razdeljena med tri frakcije; stare direktorje, nove igralce, ki so ustanavljali investicijske sklade, ter dva paradržavna sklada, ki bi servisirala pokojnine in denacionalizacijske zahteve. Protiutež tem trem frakcijam bi lahko bili mali, neorganizirani delničarji.

Šibka država, močna politika

Načrt je imel šibko točko. Šlo je za vprašanje, kakšno vlogo naj pri uvajanju kapitalizma odigra država. Že sredi devetdesetih let je hude težave povzročalo dejstvo, da Slovenija nima tradicije državnosti. Marksisti so državo razumeli kot aparat nasilja v rokah vladajočega razreda. Razumeli so jo kot birokratsko ali represivno strukturo. Razumeli so jo kot organizatorico ideoloških aparatov. Dediči Demosa so državo razumeli kot predmet tisočletnih sanj. Država je bila zanje bolj simbol kot aparat. Del leveice je državo razumel kot napravo, ki izvaja socialne funkcije. Zelo malo ljudi pa je dojelo, da je ena od funkcij države tudi regulacija družbenih procesov. Torej tudi regulacija kapitalističnih odnosov.

Ni šlo le za vprašanje razumevanja, pač pa tudi za vprašanje tradicije. Problem lahko zaznamo že ob pomoči besednjaka, ki je bil v obtoku. Za državotvorne ministrske resorje, kot rečeno, so veljali obramba, notranje zadeve in zunanje zadeve. V mentalnem univerzumu slovenske politike ta delitev

Page: 27

Reach: 0

Country: SLOVENIA

Size: 2677 cm2

6 / 10

velja tudi danes. Državo naj bi tvoril represivni aparat, kot privesek pa bi imel na voljo še diplomacijo.

Da je država represivni aparat, je bilo jasno in s tem je imelo prebivalstvo Slovenije tudi nekaj izkušenj. Da je država na svetu zaradi opravljanja socialne funkcije, je bil del socialistične tradicije. Da država organizira ideološke aparate, je bilo tudi znano. Le ena državna institucija pa je pred letom 1990 opravljala funkcijo regulatorja ekonomskih odnosov; to je bila Služba družbenega knjigovodstva, SDK.

SDK je imel nalogo, da v razmerah socialističnega gospodarstva preprečuje morebitne anomalije. Aparat, ki je v najboljših letih zaposloval okrog 4000 ljudi, je imel nalogo opravljanja plačilnega prometa med podjetji, med podjetji in fizičnimi osebami, opravljanja revizijskih poslov in nekaterih davčnih nalog. Vendar je bila ta mogočna institucija v petdesetih letih postavljena kot regulator ekonomskih odnosov v času socializma. Služba družbenega knjigovodstva je bila vrhovni varuh družbene lastnine, vrhovni varuh zakonitosti poslovanja, vrhovni revizor in regulator socialističnih ekonomskih odnosov. Hkrati je SDK lahko obdeloval veliko količino podatkov, kar je omogočalo, da je znotraj službe obstajal močan analitski sektor.

SDK je dobil določene naloge tudi pri spremljanju privatizacije družbene lastnine. Revidiral je nekatere primere divjih privatizacij. Vendar ni bil edina institucija, poklicana za spremljanje privatizacije.

Ker so prek SDK-ja tekli glavni finančni tokovi v državi, je bila ta monopolna vloga tudi razlog za negodovanje drugih finančnih institucij v državi, denimo bank. Hkrati je to dejstvo dajalo Službi družbenega knjigovodstva posebno moč, saj je imela možnost, da rekonstruira glavnino finančnih tokov v državi.

Da bo z uvedbo kapitalizma SDK izgubil svoje vrhovno poslanstvo, varovanje družbene lastnine, je bilo jasno. Hkrati s transformacijami orjaške Službe družbenega knjigovodstva in krčenjem opisa del in nalog pa nismo dobili odgovora, kdo, če sploh kdo, bo reguliral kapitalistične gospodarske odnose. Kdo, če sploh kdo, bo skrbel, da bo tudi v kapitalističnem gospodarstvu uveljavljeno načelo zakonitosti?

V času socializma je bil SDK strah in trepet vseh, ki bi si drznili kršiti zakone. Če, denimo, podjetje ni plačalo vseh obveznosti do pokojninske blagajne, SDK ni dovolil izplačila plač. Je z nastankom kapitalizma Slovenija dobila institucijo (ali niz institucij), ki bi imela sorodno poslanstvo in bi

imela na voljo sorodne kadrovske, finančne in druge resurse?

Že v izhodišču je bilo vprašanje regulacije ekonomskih odnosov povezano s serijo nesporazumov. Je regulacija ekonomskih odnosov v kapitalizmu sploh potrebna? Mar ne bo vsega storil trg? Ali ob trgu, ki prek mehanizmov ponudbe in povpraševanja uravnava ceno blaga, sploh potrebujemo kak drug regulacijski mehanizem? Ali naj tudi v kapitalizmu – tako kot v socializmu – država ostane pomemben ekonomski dejavnik? Ali ni za kapitalizem značilno, da se država umika iz gospodarstva?

Ključni problem bi lahko bil, da o kapitalizmu na začetku devetdesetih let nismo vedeli praktično nič. Natančneje: poznali smo radikalno Marxovo kritiko kapitalizma. Vsaj zdelo se je, da jo poznamo dovolj podrobno. Zelo malo ljudi pa je razumelo, kakšna naj bo vloga države pri regulaciji kapitalističnega gospodarstva. A splošna nevednost je praviloma povezana z interesi. Če bi obstajal jasen interes, da mora slovenska verzija kapitalizma temeljiti na *fair playu*, pri katerem v poštenih tekmi zmagujejo boljši, bolj marljivi, pametnejši, bi Slovenija – denimo v Skandinaviji – lahko najela nekaj izvedencev, ki bi vnaprej opozorili na možne zlorabe. Ali pa bi leta 1990 dva razreda najboljših študentov ekonomije in prava poslali na podiplomski študij v tiste države, ki imajo z regulacijo kapitalizma več izkušenj.

Zasilni sistemski okvir, ki naj bi preprečeval zlorabe, je Slovenija sicer postavila. Ustanovljena je bila agencija za trg vrednostnih papirjev. Pred dvema desetletjema je začel delovati urad za varstvo konkurence. Dogajanje na trgu naj bi nadziralo še nekaj državnih agencij. Vendar so bile vse institucije, ki naj bi regulirale kapitalizem, v primerjavi z nekdanjim SDK izjemno šibke. Dve ključni instituciji regulacije kapitalistične ekonomije, urad za varstvo konkurence in agencija za trg vrednostnih papirjev, sta bili, če primerjamo število zaposlenih, dobesedno stokrat manjši, kot je bil orjaški SDK.

Vendar ne gre le za velikost institucij. Poštene konkurence kot vrednote ob nastanku kapitalizma praktično ni bilo. Zlorabe monopolnih položajev so se zdele dopustne. Ena prvih novic o kartelnem dogovajanju udeležencev na trgu je pripovedovala, da so tako rekoč hkrati, torej očitno orkestrirano, dvignili ceno ljubljanski proizvajalci bureka. Novica, da se ameriški varuhi konkurence ukvarjajo z vprašanjem, kako bodo s fantastično visoko globo kaznovali Microsoft, ker zlorablja monopol, se je zdele čudasha. Dogovori gradbincev, ki so se na

Page: 27

Reach: 0

Country: SLOVENIA

Size: 2677 cm2

7 / 10

skrivaj menili o delitvi interesnih sfer pri gradnji več milijard evrov vrednega cestnega križa, s čimer so izigrali načelo poštene tržne konkurence, so bili razkriti šele z večletno zamudo, ko je bil avtocestni križ že skorajda zgrajen, plen pa razdeljen.

Tudi zlorabe na trgu vrednostnih papirjev so se zdele zgolj manjša neuglajenost velikih igralcev. Vrednote, da mora biti zaščitena tudi lastnina malega delničarja, enostavno ni bilo. Ne glede na to, da je mali delničar med privatizacijo brezplačno dobil vrednostne papirje, bi moral biti zaščiten pred nepreglednimi finančnimi manevri velikih igralcev. Vendar sankcij regulatorjev v prvih dveh desetletjih slovenskega kapitalizma praktično ni bilo. Kar seveda ne pomeni, da ni bilo zlorab.

Zamujena priložnost

Že ob začetku privatizacije je imel regulator lepo priložnost, da posreduje jasno sporočilo o ničelni toleranci pri zlorabah dogodkov na trgu. Ko so pooblaščenke investicijske družbe začele zbirati lastniške certifikate državljanov in državljanov, je veljalo navodilo, da zbiranje certifikatov od vrat do vrat ni dovoljeno. Državljanji naj bi se na osnovi racionalnega razmisleka odločili, kam bodo vložili certifikat. Ker pa so bile nekatere investicijske družbe ustanoviteljsko povezane z zavarovalnicami, te pa so imele razvejeno terensko mrežo zavarovalniških agentov, so zavarovalniški agenti med prodajo zavarovalniških produktov spotoma zbirali še certifikate.

Investicijski skladi, povezani z zavarovalnicami, so torej zlorabili konkurenčno prednost. Regulator je za to zlorabo, ki je bila v izrecnem nasprotju z navodili, vedel. A ni ukrepal. Če bi tedaj katerega od udeležencev visoko finančno kaznoval ali mu celo odvzel licenco, bi v skupnost posredoval jasno sporočilo, da na kapitalističnem trgu ni vse dovoljeno. So stvari, ki so prepovedane. In ki se preganjajo ter zelo strogo kaznujejo.

V prvi polovici devetdesetih let, ko se je začela slovenska verzija kapitalizma, država ni postala regulator tržnega dogajanja. Oziroma je funkcijo nepristranskega regulatorja opravljala zelo površno, medlo. Država ni postala institucija, ki bi šibke udeležence na trgu branila pred zlorabami močnejših. Če bi branila šibkejše, bi jim dala možnost, da nekoč postanejo veliki, močni.

Zastavlja se vprašanje, zakaj država ni postala nevtralen aparat, ki bi zagotavljal izvajanje zakonov in branil šibkejše pred močnejšimi. Odgovor je na dlani: ker se je logika delovanja države, ki naj bi temeljila na spoštovanju zakonov in nevtralnosti, ves čas prepletala z logiko političnih, strankarskih interesov. Politična omrežja so imela ves čas svoje specifične interese, povezane z gospodarstvom. In obratno, gospodarski mogotci so vedeli, da lahko najbolj donosne posle dobijo, če bodo svoje delovanje uskladili s politiko, ne pa z bolj konkurenčno ponudbo. ■

“ Zlorabe na trgu vrednostnih papirjev so se zdele zgolj manjša neuglajenost velikih igralcev. Vrednote, da mora biti zaščitena tudi lastnina malega delničarja, enostavno ni bilo.

“ Ekonomska moč naj bi bila razdeljena med tri frakcije; stare direktorje, nove igralce, ki so ustanavljali investicijske sklade, ter dva paradržavna sklada, ki bi servisirala pokojnine in denacionalizacijske zahteve.

Page: 27

Reach: 0

Country: SLOVENIA

Size: 2677 cm2

8 / 10

Podpredsednik slovenske vlade Jože Mencinger je že sredi leta 1990 pripravil koncept privatizacije, a ta zaradi trenj v Demosu ni bil uresničen.

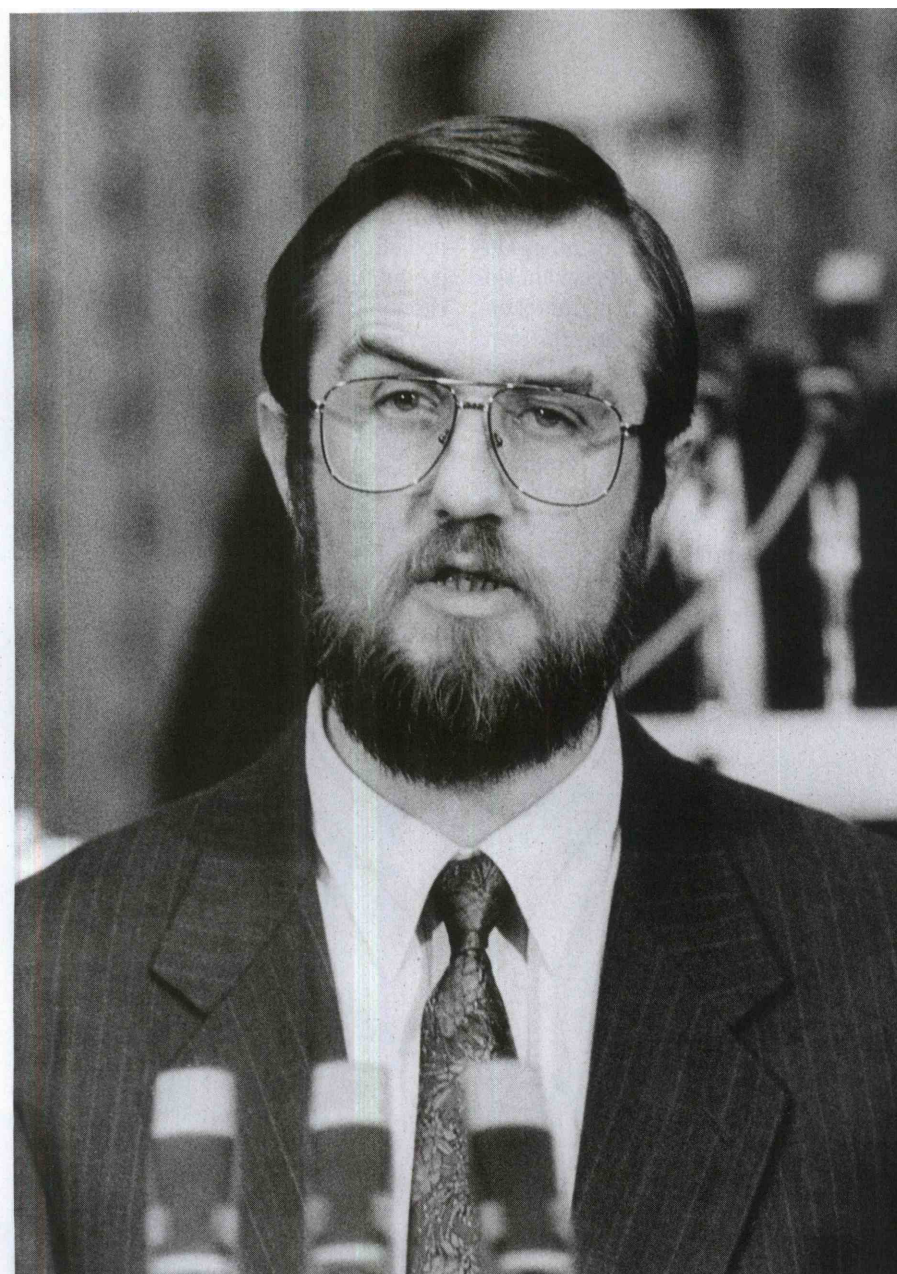
Page: 27

Reach: 0

Country: SLOVENIA

Size: 2677 cm2

9 / 10

**Svetovalci predsednika vlade Lojzeta Peterleta
so spomladi 1991 pripravili alternativni
privatizacijski projekt.**

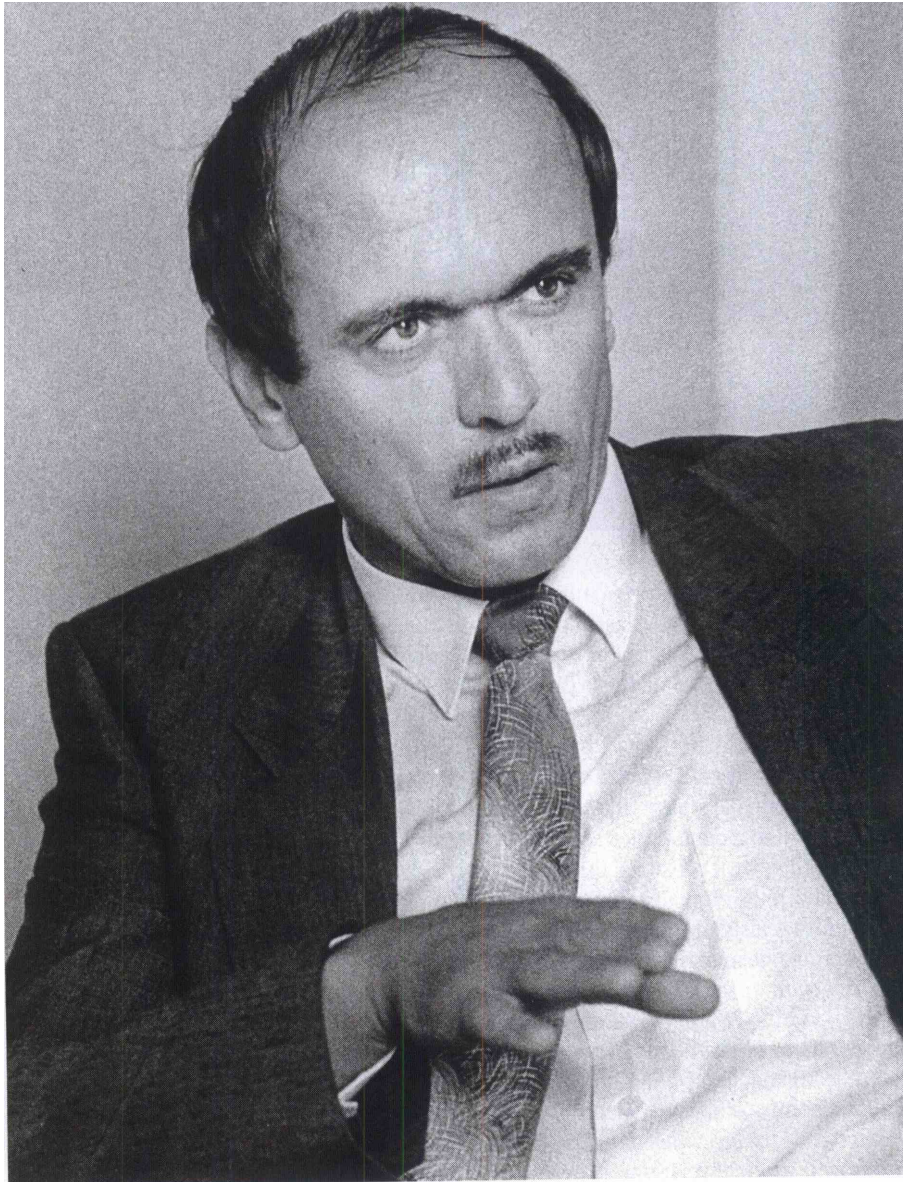
Page: 27

Reach: 0

Country: SLOVENIA

Size: 2677 cm2

10 / 10

Leta 1992 je Janez Drnovšek dosegel kompromis o privatizacijskem modelu. Kompromisni predlog je določil tip razvoja Slovenije.